

**»KO JE ON ZAGLEDAL MENE PA MOJO DRUŽINO, SPLOH NI
ZNAL GOVORITI, NE PREKMURSKI PA NE ANGLEŠKI, SÂMO
JE STAL PA GLEDAL.«
PRISPEVEK K ZGODOVINI IZSELJEVANJA SLOVENCEV**

Vanja HUZJAN¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

»Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški, sâmo je stal pa gledal.« Prispèvek k zgodovini izseljevanja Slovencev

Prispèvek obravnava pripoved gospe, ki se je v otroštvu srečala z izkušnjo izgube zaradi migracije njej dragih oseb, in tako osvetli del tistega migracijskega procesa, ki ga zajame sintagma »posledice in vplivi izseljevanja« na življenje posameznikov, ki ostanejo (doma). Pripoved je biografska – pripovedovalka se spominja svojega bratranca, toda s perspektive pripovedovalke in s perspektive pripovedi je v enaki meri avtobiografska. Tematizirani so trije sklopi pripovedi, ki so bili pripovedovalki pomembni, in zato nazorneje izražajo njena razmišljanja o motivih za migracijo, o srečanju dveh življenjskih svetov in o predmetu kot identitetnemu simbolu.

KLJUČNE BESEDE: (Avto)biografija, vpliv izseljevanja, motiv izseljevanja, srečanje dveh resničnosti, predmet kot identitetni simbol.

ABSTRACT

“When he saw me and my family, he didn’t even know how to speak, neither Prekmurje Slovenian nor English, he just stood there and watched.” On the History of Slovenian Emigration

This article discusses the narrative of a woman that experienced the loss of those close to her as a child because of migration, thereby shedding light on the part of the migration process referred to as the consequences and impact of emigration on the lives of the individuals that remain (in the home environment). This narrative is biographical in that the narrator recalls her cousin, but from the perspective of the narrator and the narrative it is equally autobiographical. Three groups of narratives that were important to the narrator are thematized, thus more clearly expressing her consideration of the motives for migration, the encounter between two life worlds, and objects as symbols of identity.

KEY WORDS: (auto)biography, impact of emigration, motive for emigration, encounter between two realities, objects as symbols of identity

UVOD

Lahko bi bila povsem običajna migracijska zgodba iz tridesetih let 20. stoletja: mož

¹ Asistentka – raziskovalka; Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: vanja.huzjan@zrc-sazu.si.

emigrira čez Atlantik in se tam ustali. Čez čas se mu pridružita še žena in sin. Družina ekonomsko uspe. Stiki med sorodniki potekajo korespondenčno. Vnuki že slabo govorijo prekmursko. V rodni kraj se ne vrnejo več. Toda povsem običajna migracijska zgodba realno ne obstaja, je konstrukt, ki nam omogoča klasificiranje: ekonomska migracija, med obema vojnama, Prekmurje – Kanada, vprašanje identitete. Tisto, kar naj bi bilo običajno, se v pripovedi izseljenca pokaže kot enkratno. Izselitev je v življenju posameznika tako pomemben dogodek, da je prav okrog nje zgrajena posameznikova biografija (Brettell v Cukut 2009: 200). Kdor verjame, da se posameznik odloči za migracijo kot racionalno (ekonomsko, politično) bitje, je morda poslušal pripovedi ljudi s tako izkušnjo, a jih ni slišal. Tudi sama je nisem, toda poslušala, in, upam, slišala sem pripoved gospe, ki je vse življenje živela z zgodnjo izkušnjo tistega, ki ostane (doma). Bila je del tistega procesa, ki ga v etnološkem proučevanju migracij zajame sintagma »posledice in vplivi izseljevanja na življenje prebivalcev slovenskega etničnega ozemlja« (Čebulj Sajko 1999: 102). Vplive izseljevanja na »stari kraj« (Milharčič Hladnik 2009: 26) so raziskovalci migracij (etnologi, zgodovinarji, sociologi, geografi, ekonomisti idr.) odkrivali posredno s preučevanjem raznovrstnih stikov med »novim« in »starim« domom. Raziskave so pokazale, da izseljevanje (tudi sezonsko) vpliva na vsakdanje življenje skupnosti na družbeni (npr. zdravstveno stanje), ekonomski (npr. razvoj ali nazadovanje kmetijstva), kulturni (npr. prehranske, oblačilne idr. vsakdanje navade) in prostorski ravni (npr. spremembe v kulturni krajini).² Ta prispevek pa osvetljuje vpliv, ki ga ima lahko izselitev bližnje osebe na življenje tistega, ki ostane (doma). Tilka Žalik se je v zgodnjem otroštvu poslovila od svoje tete in bratranca, ki sta se konec tridesetih let 20. stoletja izselila iz Velike Polane. 4. 11. in 8. 12. 2008 je z mano delila svoje spomine nanju.

PRIPOVEDOVALKA, NJEN BRATRANEC IN JAZ

Izbire pripovedovalke nisem natančno načrtovala. Pripovedovalec bi lahko bil, če karikiram, vsak mimoidoči Prekmurec v Ljubljani, saj sta sezonstvo in izseljenstvo bistveni sestavini način življenja Prekmurcev.³ Skoraj vsak, ki živi v Sloveniji, pozna koga, ki se je izselil, začasno ali trajno, začenši pri njem samem.⁴ Tilka Žalik je moja babica po materini strani – Omica, v navedbah iz intervjuja O. – in je rojena 3. aprila 1930 v Hotizi. V Omičin svet⁵ nisem stopila kot »motnja« (Križnar 1997: 33); ne zgolj zaradi tega, ker se

² Izseljevanje vpliva tudi na spremembe migracijskih politik posamičnih držav.

³ O tem pišem nekoliko več v nadaljevanju, v razdelku o identiteti.

⁴ Sama sem, drugače rojena v Rakičanu pri Murški Soboti, druga generacija prekmurskih priseljencev v Ljubljani.

⁵ Nemški sociolog in filozof Alfred Schütz (v Adam 1987: 1590–1591) razlaga »življenjski svet« (Lebenswelt) kot »izvorno sfero realnosti, v kateri ljudje osmišljamo in interpretiramo svoja izkustva ter delovanje pred vsako znanostjo«. »Življenjski svet« ni moj zasebni svet, čeprav se mi kaže kot tak, temveč je intersubjektivnega, družbenega značaja. Gre za posameznikovo predrefleksijsko, zdravorazumsko dojetje družbe in njegovega mesta v njej. To dojetje sveta je odvisno od vzgoje, od izročila stikov z ljudmi iz primarnega in sekundarnega socializacijskega okvira.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

dobro pozna, saj se je interakcija najinih življenjskih svetov zgodila veliko pred obema intervjujema, temveč tudi zaradi tega, ker izhodiščno vprašanje, ali mi lahko pove zgodbo svojega bratranca, v najinem stiku ni bilo nič posebnega. Pogosto mi ob kavi pripoveduje zgodbe iz svojega življenja, svojega otroštva in mladosti. Pripovedovalčina otroštvo in mladost drugače pripadata času,

za katerega je značilna manjša notranja ekspresivnost in samorefleksija, ko so tudi biografije in avtobiografije imele predvsem moralno-didaktični pomen. [...] Manj so se pogovarjali o sebi, kot je danes v navadi, v primerjavi s sodobnim človekom sploh manj govorili. (Ramšak 1997: 134)

Tako je Omica drugače želela navesti zgolj dejstva in dogodke, a je ob večji sproščenosti intervjujske situacije razvila asociacije čustvene narave. Tok pogovora je bil »vsiljen« (Križnar 1997: 33) le toliko, kolikor je naraven tok oviralo dejstvo vključenega diktafona.⁶ »Celo, ko se zdi, da so ljudje nehali biti pozorni nanj, jih njegova navzočnost omejuje.« (Weiss 1995: 53) Vendar tehnični pripomoček, s katerim raziskovalec navadno dobi značaj avtoritete v raziskovalni interakciji, ni ustvarjal asimetričnega (podrejeni-avtoriteta) razmerja med pripovedovalko in raziskovalko. Kako to?

Pripovedovanje življenjske zgodbe je vedno situacijsko in služi nekemu namenu. Odvisno je od medsebojnih razmerij pripovedovalca in poslušalca, od tega, kaj pripovedovalec misli, da poslušalec od njega pričakuje, in obratno. (Pertti Alasutari v Hladnik Milharčič 2007: 35)

Z drugimi besedami: biografska naracija je vselej pripoved nekemu, odvija se v določenem odnosnem kontekstu (Rener 1996: 761), je intersubjektivno zaznamovana. Ker sta najino pogovorno situacijo določali sorodstveno, medgeneracijsko razmerje in relativna čustvena bližina, je bila interakcija najbližje tisti, ki jo opisuje Robert S. Weiss (1995: 134–135), ko poudari, da sta pripovedovalec in raziskovalec partnerja v »razvijanju raziskovalne informacije«, da je njuno razmerje »določeno kot eno od enakovrednih, kljub temu, da imata različni odgovornosti«.

Koncept intersubjektivnosti prinaša v znanstveni svet Zahoda⁷ zmedo, ki se mdr. nanaša na problem avtorstva, lastništva in pomembnosti posameznika. Čigava je zgodba, ki se gradi v odnosu med udeležencema pogovorne situacije? Tistega, o kateri zgodba

⁶ Snemanje pogovora na diktafon ujame njegov kontekst, ohrani pogovorne okoliščine. Živost pogovora težko ujamemo oz. ohranimo zgolj z zapisovanjem.

⁷ »Zahod« je širok pojem, ki, odvisno od miselnega oziroma zgodovinskega konteksta, pomeni različna kulturno določena okolja. Skupna točka vseh okolij, ki so v različnih okoliščinah poimenovana Zahodni svet, je praviloma kulturni izvir iz velikih evropskih antičnih civilizacij, kakršni sta grška in rimska. Pojem se je skozi zgodovino razširil na vsa ozemlja, ki so jih odkrili zahodnoevropski raziskovalci in jih močno zaznamovali s svojo kulturo (Severna in Južna Amerika, Avstralija in Nova Zelandija). Trenutno najbolj razširjena uporaba pojma Zahodni svet vključuje gospodarsko visoko razvite demokracije Evrope, Severne Amerike in Avstralije (Wikipedija).

pripoveduje, tistega, ki zgodbo pripoveduje (za nekoga) in jo s tem že interpretira, tistega, ki sprašuje (nekoga) in s tem že interpretira, tistega, ki zgodbo zapiše in jo s tem (narcistično misleč) poslednjič interpretira? V nadaljevanju bom skušala odgovoriti na ta vprašanja, morda zgolj z dodatnimi vprašanji.

Vsaj zaradi dveh razlogov težko določim mejo, kateri del zapisane pripovedi je babičin in kateri moj. Prvi razlog je, in ta se le posredno dotika prej postavljenih vprašanj, da na določeni ravni vsaka pripoved raziskovalcu postane sčasoma tudi raziskovalčeva pripoved. Če gre za sorodstveno razmerje med njima, je razlog intimne narave in prinaša vprašanja prenosa družinskih mitologij. Urška Strle (2009: 95) piše, da »sorodniška vez bistveno vpliva na strukturo in tudi vsebino [...] prispevka«. V najinem primeru je bil ta vpliv konstruktiven, saj sta zaupanje in čustvena bližina omogočila lažje pogajanje med razlikami v babičinih in mojih kulturnih praksah, na katere vplivajo čas, prostor in družbeni kontekst.⁸ Vprašanje, ki si ga v tem smislu postavljam, je, kakšen bi bil razplet pogovorne situacije, če bi babico prosila, naj mi pove svojo življenjsko zgodbo in ne bratrančeve. Morda bi bil v tem primeru čustveni zaplet večji, in menim, da bi zapletel tudi raziskovalno situacijo, nikakor pa ne same vsebine raziskave.

Drugi razlog za težavo pri diferenciaciji med pripovedovalkino pripovedjo in mojo je povsem metodološko-epistemološki.⁹ Na eni strani pripovedovalec življenjske zgodbe, bolj ko je intervju narativen, manj ko je strukturiran, zgodbo ob pripovedovanju *hkrati* ustvarja (izumlja), zato je pripovedovalec soavtor raziskave, v kateri ima zgodba glavno vlogo. Na drugi strani je vsako delo raziskovalca *hkrati* avtobiografsko delo.

Zgodba v tem besedilu je zgodba o pripovedovalkinem bratranču, predvsem pa je zgodba o pripovedovalki sami. Tako pri biografiji kakor pri avtobiografiji »gre za življenjepis kot tak« (Stanonik 2002: 192) oz. z drugimi besedami: »Vsaka avtobiografija vsebuje biografije ljudi in vsaka biografija je prepletena z avtobiografskimi elementi.« (Liz Stanley v Milharčič Hladnik 2007: 33–34) Na eni ravni, na ravni pripovedi, se avto – in biografski naraciji prepletata. Pripovedovalka govori zgodbo drugega in se hkrati sama v zgodbi »postavlja za [in kot] subjekt« (Velčič 1991: 39). Na drugi ravni, na ravni pripovedovalke, pa je pripoved zgolj avtobiografska: pripovedovalka drugače konstruira zgodbo drugega, jo interpretira. Breda Čebulj Sajko (1999: 125) pritrjuje Mirni Velčič, ko ugotavlja, da »se biografije kot zgodbe o tujem življenju s perspektive pripovedovalca razvijejo v njegovo lastno avtobiografijo.« Podobno ugotavlja Péter Niedermüller (v Čebulj Sajko 1999: 131), da je življenjska zgodba »strukturirana lastna podoba« pripovedovalca.

Nezanemarljiva sestavina pripovedi so tudi vprašanja raziskovalke, ki do določene mere usmerjajo pripoved, neogibno vrednotijo in interpretirajo. Ta vpliv je še močnejši v spoznavnem postopku raziskovanja. Raziskovalec je postavljen v vlogo pripovedovalca, ker

⁸ Več o tem glej tematsko številko Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 39 (3–4), 1999: Nas življenje izseljencev sploh še zanima?

⁹ Z vprašanji »blagih metod« v znanosti so se v slovenski etnologiji ukvarjali (po abecednem redu) Breda Čebulj Sajko, Jurij Fikfak, Vanja Huzjan, Naško Križnar, Boris Kuhar, Marija Makarovič, Jernej Mlekuž, Ivanka Počkar, Mojca Ramšak, Mojca Ravnik, Irena Rožman, Polona Sketelj, Marija Stanonik, Nena Židov idr.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

vire prevaja (Webster 1983). Raziskava je torej prevod, je reflektirana pripoved o predmetu preučevanja. »Pri raziskovanju življenjskih zgodb [je] pomemben akter raziskovalec sam, ki prispeva k njihovi podobi in svoje domnevno nevidne navzočnosti ne more izključiti iz procesov, ki jih proučuje.«¹⁰ (Strle 2009: 95). Realnost terenskega dela dobi svojo končno podobo v besedilu raziskave, ki ne more izključiti avtorja, saj »dejstva in ugotovitve [...] nimajo samostojne eksistence, [...] ne bivajo same po sebi, ampak so zmeraj v nekem odnosu s tistim, ki odkriva« (Ramšak 1993: 66). Raziskovalna intervencija, ki se giblje od empirične k spoznavni ravni in nasprotno in jo imenujemo interpretacija, je vedno (inter) subjektivna, kajti samemu sebi, svojemu horizontu,¹¹ ne moremo ubežati in ni razloga, da bi to poskušali v imenu »objektivne resnice« novoveške znanosti.¹²

ZGODBA JOŽKA HOZJANA

Iz pripovedi sem izbrala tri teme, za katere se mi zdi, da so bile pomembne pripovedovalki.¹³ Zdi se, da so prav zaradi tega izčrpnije, z močnejšo izrazno močjo in zato tudi nekako dostopnejše interpretaciji. Prvo sem nasloвила »Avtoritarost starega patriarha,« drugo »Srečanje bratranca in sestrične – srečanje dveh resničnosti« in tretjo »Sestavine identitete in njeni simboli.«

Facti bruti

Jožek Hozjan, rojen 1920. leta, je bil sin Verone (dekliško Žizek) in Jožka Hozjana ter pripovedovalkin bratranec po materini strani. Leta 1930 je njegov oče iz Velike Polane emigriral v Kanado (v Waterdown), leta 1937 pa sta se v Francijo (najverjetneje v Pariz) izselila še njegova mama in on. Verjetno sta tik pred drugo svetovno vojno, morda leta 1939 ali v prvi polovici leta 1940,¹⁴ iz Francije emigrirala v Kanado, k očetu in možu. V Prekmurje se niso vrnil nikoli več.

¹⁰ Vednost pripovedovalca (in poslušalca) je »kontekstualno in situacijsko proizvedena glede na [njegov] razredni, rasni, spolni svetovnonazorski in religiozni položaj« (Milharčič Hladnik 2007: 36). Glej tudi op. 4.

¹¹ V prispevku se nisem ukvarjala z vprašanjem, zakaj je biografska metoda v družboslovnih in humanističnih vedah nepogrešljiva, kako vanje vnaša epistemološka prepraševanja, nisem se ukvarjala z njenim nastankom in razvojem, prav tako ne z vsemi dilemami, ki jih ustvarja.

¹² Pripovedovalka je veliko časa posvetila tudi povojnim ilegalnim migracijam in predvsem pomoči, ki so je bili ti izseljenci deležni pri družini Hozjan v Waterdownu v Kanadi. Tema zasluži kako poznejšo objavo.

¹³ 1. septembra 1939 je Hitler zasedel Poljsko in 3. septembra 1939 sta Francija in Velika Britanija napovedali vojno Tretjemu rajhu. 14. junija 1940 je Pariz zasedla nemška vojska in Francija je padla pod fašistični škorenj.

¹⁴ Josip Mal (1928), Matija Maučec (1933), Franjo Baš (1935), Svetozar Ilesič (1935), Alojzij Kuhar (1939), Sergij Vilfan (1961), Vlado Valenčič (1990), Mihael Kuzmič (1995), Malačič in Sambt (2003) idr.

Avtoritarnost starega patriarha

Avtorji besedil,¹⁵ ki orisujejo družbeno-ekonomske razmere medvojnega (1918–1941) Prekmurja, se navadno strinjajo, da je bilo na tem območju preveč kmečke delovne sile, industrija pa je bila prešibka, da bi mogla zaposliti te presežke. Sergij Vilfan (1961: 493) je ugotovil, da oba elementa (prenaseljenost in zaostajanje v industrializaciji) tvorita novega – migracijo. Kritika tega enostranskega pojasnjevanja je vprašanje, »zakaj se iz nekega okolja niso izselili vsi, čeprav so bili načeloma podvrženi enakim [ekonomskim, političnim] pritiskom« (Strle 2009: 90–91). Ugotovitev, da so razlogi za izselitev heterogeni, je skupna mnogim raziskovalcem migracijskih študij,¹⁶ a kar uide klasičnim parametrom, je navadno *motiv* za izseljevanje in ta v nobenem primeru ni ne ekonomski ne politični. Motiv je gotovo zelo intimne narave. Kaj nam o tem pripovedujejo babičini spomini?

Prišel [oče Jožek Hozjan] je v družino, kje je blo šest deklet. *Ne vem, zakaj ni bil tako dobrodošel, kot bi potreben bil moški pri tej hiši.* No, in čez nekaj časa se mu je ponudila prilika, da je šel, kot so takrat rekli, s trebuhom za kruhom. Šel je v Ameriko, pristal je v Kanadi. [...] Doma sta ostala sin, [se popravi] žena in njegov sin. Sinek je bil takrat star, ne vem točno, tam enih sedem ali deset let.¹⁷

¹⁵ Raziskovanje razlogov za izseljevanje ima v migracijskih študijah dolgo in bogato tradicijo. Pri nas so se teme dotaknili mnogi raziskovalci, naj omenim le Mojco Ravnik (1981), Bredo Čebulj Sajko (1995), Marjana Drnovška (1999), Mirjam Milharčič Hladnik (2007) idr.

¹⁶ Deli besedila so poudarjeni – ležeče – zaradi močnejše sporočilnosti. Slušni zapis sem transkribirala brez upoštevanja jezikovnih pravil. Posneta pripoved mora ostati dobesečni prepis življenjske zgodbe že zato, da nas opozarja, »da se za predmeti etnološkega raziskovanja [...] skrivajo ljudje« (Čebulj Sajko 1999: 138). Zvestoba dobeseednemu govoru mi je ob analizi pripovedi npr. razkrila, da se prvi, »pripravljeni« del intervjuja, močno razlikuje od poznejšega, »spontanega« tudi v jezikovnem pogledu.

¹⁷ Hitlerjevo osvajanje Evrope je gotovo pospešilo Veronino odločitev.

V.: Zdej, sedemtridesetga sta onadva šla v Francijo in potem... v Kanado. Ampak, Omica, zgodila se je druga svetovna vojna...

O.: Ja, ampak oni, oni so, oni so šli, oni so šli... verjetno za časa vojne je to blo!

V.: Viš, to mi je tud zanimivo...

O.: Ja, ja.

V.: Oni so verjetno šli za časa vojne.

O.: Ampak oni so redno, iz Francije v Kanado so že oni redno potovali, ki jih je oče, kot družino, povlekel.

V.: Nemčija je okupirala Francijo, ne, Francija je bila okupirana. A misliš, si slišala, al pa misliš, da je bla tud vojna, recimo, kriva, da jih je on potegnu v Kanado?

O.: Jaz bi mislila, da. Samo, kako so oni...? Ne vem pa, ne bi znala povedati zdaj jaz, katerega leta je to blo, ne.

»Začetek druge svetovne vojne je veliko izseljencev iz Francije pripeljal domov.« (Hribar 2003: 529) Ob začetku Hitlerjevega osvajanja Evrope, »ko so se sezonci množično vračali iz Nemčije in Francije« (Lukšič Hacin 2003: 231), se Verona in Jožek nista vrnila v Veliko Polano, temveč sta se izselila v Kanado. Verona Hozjan se je po dveletnem bivanju v Franciji odločila izseliti v Kanado. Poleg navedenih motivov je treba upoštevati tudi dejstvo, da je »izselitev v eno izmed evropskih dežel pogosto predstavljala le odskočno desko za pot čez ocean« (Slavec 1982: 31).

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

In:

V.: Potem gospa Verona, šivilja, zakaj se je ona odpravila?

O.: Veš, tu sem že tud jaz premišljevala, da mogoče je, mogoče je ona *lažje do njega prišla* ali je hotela, da ... Ta dedek pa mamca nikoli nista živela v skupnosti z svojo hčerko ali zetom. ...

V.: Čaki. Kako? Ta...

O.: Nista živela v skupnosti. Sama sta... *Dedek je bil strašno samosvoj*, veš, tak da so v hiši bli, ampak posebej, hčerka pa zet spet, ka so ta odišli, ne.

V.: Se prav...

O.: *Da mogoče je tu kaj blo, družinsko.*

Naslednji odlomek potrjuje pripovedovalkino sklepanje:

O.: Ko je oče šel, sem se pa jaz roditi mogla, tako da jaz, jaz tega... *Pa niti o stricu, ti tako povem, nismo slišali dosti*, še ko sem jaz kot otrok, ampak takrat šele, ko so njih spravili. ...

V.: Iz Francije v Kanado?

O.: Iz Francije v Kanado, ne. Ja.

In še:

Z očetom nismo meli mi veze, ne, prej, ne, ker oče mene ni vidu, oče mene ni poznal, ne, to je. In *nikoli ni bla nobena pozornost*, razen ko so mi tiste fotke, kje so skupaj, da je oče tud, poslali.

O stricu se ni govorilo, čeprav je bil njegov sin živahna priča stričeve odsotnosti. Če bi se govorilo o stricu, bi se moralo govoriti o njegovi izselitvi čez Atlantik in predvsem o družinskem konfliktu, ki je močno vplival na začasni razpad mlade družine Hozjan. Utesnjenost patriarhalnega življenja v družini/na vasi je bil eden od motivov za nepovratno čezmorsko pot starejšega Jožka Hozjana. Verono Hozjan je poleg omenjenega motiva od primarnega doma vleklo ljubezensko hrepenenje.¹⁸ Teta Verona je bila v tistem času in kraju izjemna osebnost, oseba, kakršno opisuje Mirjam Milharčič Hladnik (2005: 169):

Udeleženci migracijskega procesa so bili aktivni, dinamični posamezniki, ki so sprejemali ambiciozne odločitve glede na zgodovinske okoliščine, vendar v skladu s svojimi osebnimi preferencami.

Pripovedovalka takole orisuje Veronino ekonomsko samostojno življenje:

V.: Rekla si, da je mela tri pomočnice.

O.: Ja, tri punce so ble, ki so prihajale šivat.

V.: Aja, tko!? Ona je tako na široko...

¹⁸ Zanimivo je, da se je ekonomsko samostojna Verona s prihodom v Kanado, k možu, odpovedala služenju denarja s šiviljstvom. Pomagala je možu pri njegovem delu. Z begom od Očeta, z uporom Očetu je ob snidenju z Možem ponovila shemo, ki jo je poznala že iz otroštva.

O.: Ker veš ta, to ni blo, da moraš bit prijavljen ali nekaj. Če si dober, če izdelek svoj nardiš, neglede kjekoli je, če je tud na vasi, če svoj izdelek nardiš dober, pokažeš, ti gre, ti drugi prinesejo. Ker ni blo konfekcije v trgovinah! In kaj je blo, to je blo tako drago, da si to ni mogu privoščit, ne, to...

V.: Ker... kolko pa je blo takih žensk v tistem času, ki bi ekonomsko tko samostojne ble? Zlo mal, po moje. Je bla neverjetna ženska.¹⁹

O.: Ja. Ker jaz v Polani nisem poznala... [...] Tistega časa je najbrž, najbrž bla edina in tudi, ne samo, tudi iz Čerenšovec, vasi so, ki... veš, nekaj je blo takih, ki so rade ble lepo oblečene, ne, če ne za drugo, za k maši pa za k poroki pa birma pa krst pa take stvari, ne, da so nosile, da je ona, *ona je živila s tem*. Ona se ni s kmetijstvom bavila.

Proti koncu prvega intervjuja je Tilka Žalik nepričakovano zavzela trdno stališče. Bila je jezna:

O.: Pravim, da dedek, *temu vsemu je vzrok bil dedek. Vsej jaz tako mislim*. [...] [Mi kaže neko publikacijo.] Evo, viš, Žižek Mihael, to je bil zaj ta Ži... oče od teh, ki smo govorili, od Verune, ne...

V.: Ta, ki ni prenesel še enga moškega na kmetiji?

O.: Ja!

Ker je babica jezna na Mihaela Žižka, se ji zdi, da je živel predolgo:

S tem, da *tu nekaj ni blo v redu*, ne. Je pa *dedek bil strašno samosvoj* in, tudi, v vsej tej muki je živel 95, 96 let je bil star, ko je umrl. Pri vsem tem, ne. *Da jaz mislim, da ni sprejel on nobenega moškega, da ni, ni sprejel, ne*. Ja.

Od kod čustvo jeze? Torej, Jožek Hozjan (starejši) je leta 1930 zaradi konflikta s tastom odšel v Kanado in zapustil ženo Verono in sina Jožka, ki je bil takrat star 10 let. Istega leta se je v Hotizi Veronini sestri Bari rodil najmlajši otrok – hči, pripovedovalka naše zgodbe, Matilda Lackovič. Leta 1935 je teta,

ker je imela samo enega sineka, je tudi mene, ki sem tudi bla iz številne družine, vzela k sebi za svojo. [...] On je mene zdaj mel tu kot sestrico, veš. On je bil presrečen, nej, ja. On, ki sem se jaz igrala, on je tako skrb mel, da se meni ne bi kaj zgodilo, veš. Tam je bla ena mlaka pa so take gosi ble, ki so rade te pocukale. [...] Med temi spomini... [pripoved postane čustveno obarvana] jaz mam pa izreden spomin, ko sem jaz pri njih bla, veš. Izreden! Mogoče zato, ker ona ni mela [drugih otrok], tega sina samo, da sem jaz bla toliko priljubljena v tej hiši... In je tiste, mejla je tri pomočnice, tiste pomočnice pa ta njeni sin, *to sem jaz bla bog pri njih, tako priljubljena*... mislim, resnično! Ne. Da nikoli v življenju nisem bla toliko dobrodošla kot sem bla v tej družini, ne. *In če onadva ne bi šla, jaz bi verjetno ostala tam, pri njih*. [...] No, in po dveh letih, ko sem v tej družini živila, je teta dobila zaposlitev v Franciji. [...] Samo pravim, to, da imaš nekoga tako rad kot je on mel... ne. *Ker če oni ne bi šli,*

¹⁹ Več o tem pišem pozneje, v razdelku o identiteti.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

bi verjetno jaz še ostala tam, ne. Ja. Jaz sem, tik predno so šli, sem jaz šla od tam. Blo je pa nekaj fotk, ampak nobene tiste fotke, ki sem tam ž njim. Nobene fotke nikjer, kje je tisto ostalo, ali v Hotizi ali v Polani ali kje...

Pripovedovalka je bremenila svojega deda Mihaela Žižka krivde za odhod Verone Hozjan in njenega sina Jožka v Francijo. Na »starega patriarha« je bila jezna zato, ker je bil odhod bratranca in tete v Francijo prelomni, travmatični dogodek v njenem življenju. Babica je bila takrat stara sedem let, odšla je v šolo. Z Verono in Jožkom je preživela čustveno nepozabni leti in ob njunem odhodu se je verjetno čutila zapuščeno.

Vzroki za izseljevanje so vedno zelo heterogeni in kompleksni, kakor so vsi človeški pojavi. Raziskovalci človeških pojavov se moramo sprijazniti, da jih ne moremo popolnoma zajeti in analizirati. Jožek Hozjan zagotovo ni zapustil žene zgolj iz ekonomskih razlogov, kajti v tridesetih letih 20. stoletja so se zaradi svetovne ekonomske krize mnogi izseljenci vračali domov, navadno celo brez vsega. V naši zgodbi nastopata družbeno in intimno ozadje medsebojno prepletene. Medvojni zapisi nam razkrivajo, da je bilo Prekmurje v tistem času zaradi slabe ekonomske in socialne politike stare Jugoslavije, migracijsko območje. Skleпам, da je bil Jožek Hozjan precej reven, saj bi drugače po šegi moral povabiti nevesto na svoj dom. Toda pokaže se, da njegov ekonomski položaj ni bil edini razlog za njegovo izselitev, pomembno vlogo v odločitvi je imela njegova izključenost iz okolja, v katerega se je poročil. Iz pripovedi je razvidno, da se je Jožek Hozjan poročil na bogato kmetijo, na kateri je imel vso oblast njegov tast Mihael Žižek. Verona, žena Jožka Hozjana, je bila relativno, v močno patriarhalno zaznamovanem okolju, samostojna in ekonomsko neodvisna ženska, a si zaradi opisanega ni mogla privoščiti drugačne ločitve od primarne družine (očeta patriarha) kakor odhoda v tujino. V domačem okolju bivanje z možem ni bilo mogoče. Oba, čeprav vsak posebej, sta iz Velike Polane odšla zaradi osebne samouresničitve. Pojav migracije je torej v naši zgodbi povezan s samouresničitvijo obeh protagonistov.

Srečanje bratranca in sestrične – srečanje dveh resničnosti

Pripovedovalka sklene zgodbo o prekmurskih priseljencih²⁰ tako, da dobesedno prelomi s tokom pripovedi in začne pripovedovati o svojem obisku bratranca v Kanadi:

No, po letu 1995, decembra mesca mi je umrl mož. Takrat sva se s hčerko dogovorile, da bova šle na obisk v Kanado. Zele sva sabo dva vnuka, od moje hčerke, pokojne, hčerkico in ona svojega sineka.

Pot v Kanado leta 1996 je bila prva pripovedovalkina čezatlantska pot. Ob srečanju z bratrancom je bila stara 66 let, on pa 76.

²⁰ Pripovedovalkini spomini na bratranca vključujejo poleg drugih vsebin tudi spomine na povojne ilegalne prebege čez mejo.

Fotografija 1: Teta Verona v Veliki Polani, fotografirana pred odhodom v Francijo leta 1937 (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

Kda smo si ogledali Kanado in obiskali te svoje, [se popravi] jaz svoje bratrance, ne. Ker sem imela tam še nečaka in nečakinjo po bratu in po sestri, smo šli najprej tja na obisk, potem smo pa še obiskali tega mojega [dolga premor] bratranca. [Solze s smehom.] *Nemreš govoriti, ko se spomniš...* [V nadaljevanju čustveno poudarjena pripoved.] Ta moj bratranec je bil seznanjen, da bom prišla, z ženo sta... strašno so nas pričakali, ampak on je še zmeraj mislu, [se smeji] on ni vedu, da sem jaz tako rasla in postala stara kot on, čeprav je on bil deset let od mene starejši, ne. *Ko je on zagledal mene pa mojo družino, hčerko pa dva vnuka, je onemel, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški, samo je stal pa gledal*, tako je bil presenečen, ne. [Čustvena napetost pojenjuje.] No, čudovito so nas sprejeli. Vsepovsod, kjer smo prišli, smo začeli obujati spomine, darila izmenavali... [Pripoved zopet postane čustveno silovita.] *To je bil dogodek, da se ga nikoli v življenju ne pozabi, samo enkrat doživi.*

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

Fotografija 2: Bratranec Jožek v Veliki Polani, fotografiran pred odhodom v Francijo leta 1937 (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

Dogodek srečanja že drugič – prvič z bratranecem preživi dve predšolski leti svojega življenja – v pripovedi poveže pripovedovalko in njenega bratranca, biografija sovpade z avtobiografijo (v ožjem pomenu besede).²¹ Bratranec Jožek, ki je v pripovedovalkinem otroštvu prevzel vlogo starejšega brata – skrbnika, ob njenem kanadskem snidenju razgrne svoje psihično ravnanje s prekmursko preteklostjo: Jožku se je čas ustavil. »Zato pravim, je za njega to, to bil grozen šok. Da zdaj pa jaz, pravim, hčerka pa še dva vnuka, ne. *On sploh ni mislu, da mi se staramo.* Ni mogu verjeti!« Tudi njegova žena Angèle, francoska priseljenka, je bila zelo vesela srečanja, toda njena radost je izhaja iz drugega vira: zanjo je bilo to srečanje z Evropejci.

In še to, ki ta Parižanka, ona je vidla tiste slike, ki je teta pokazala, ne. Jaz sem njej mogla povedati, od ktere sestre sem, da je Bara bila moja mama, ne. Tako da je ona

²¹ Vsaka biografija je predvsem avtobiografija (v širšem pomenu besede), saj življenje drugih gradimo skozi lastno pripoved. Več o tem pišem v sklepnem delu prispevka.

Fotografija 3: Tilka Žalik z Jožkom in Angèle Hozjan, možem in ženo, pred njuno hišo v Waterdownu 21. avgusta 1996: »Viš, to je njihova hiša, ki jo je že on [bratranec] zgradil, že ta mladi, ne.« (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

Fotografija 4: Jožko Gerič (povojni priseljencec), Tilka Žalik in Jožek Hozjan, avgust 1996 (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

Fotografija 5: Zakonca Hozjan v svoji hiši v Waterdownu avgusta 1996: »To je pa noter, v stanovanju« (avtor neznan, hrani pripovedovalka).

meni potem kazala, pa pol joj je on razlagal, ona je... *Iz osrčja Evrope smo prišli!...* Ona je nas mela kot, ne vem, *kot grofe kraljevske*, veš, ne. No, in nam je *ponudila kot posebnim gostom to, ki je dobila iz Francije – francoski konjak*, ne. Ni mogla verjeti, da pri nas to imamo, vendar ji tega nismo izdali, ker smo, kot posebni gostje smo bli, ne [se smeji], ja.

Bratranec je po uvodnem snidenju povabil pripovedovalko in druge goste v restavracijo.

No, in predno smo šli od tam, pravi on: »Jaz bi tak rad tebe pa tvoje pozval, ka bi mi šli malo pojedst... A bi šla ti... v gostilno?« On ni upal, da je on smatral, da smo mi nekaj več, da bi mi šli z njim ven, veš. Toliko, ja, toliko je bil, pravim zdej... On je zapustu tisto Polano revno. Čeprav njegova mama je bla drugačna, ampak on je tisto revščino tam pustu, ne. Tudi mene je znal od kod sem s Hotize prišla, da sem se pri njih oblekla pa uredila, čeprav sem jaz bla, mela sestre, ki so mi tudi nudile nekaj, ne, ki so ble starejše, ampak sestre so že mele svoje družine takrat, ne. Ja. Tako da sem: »Pa seveda (bo)mo šli!«

Razlog bratrančevega obotavljivega povabila v restavracijo je pripovedovalka

interpretirala kot neskladje med spomini (»On je zapustu tisto Polano revno.«) in resničnostjo (»On je smatral, da smo mi nekaj več, da bi mi šli z njim ven.«). Vdor realnosti v spomine lahko zamaje njihovo homogenost, nevprašljivost. Srečanje sta bratranec in sestrična sklenila na pokopališču, na točki, ki je povezovala oba glavna junaka in ki bi lahko utrdila njun skupen spomin: grobova matere in očeta, tete in strica.

[Pripoved se umiri, dobi poročevalski poudarek.] No, potem smo šli na pokopališče, na tetin grob, kje je ona pokopana pa... *Ne vem, kako so, ker so dva groba meli*, niso, kje je bil oče prej pokopan, a so na novo zraven delali pokopališče ali kak, ker ni blo žar še, ne. Ka so se pokapali, ne. Samo so v tistem smislu, stilu pokopališča kot židovska, da ni... samo je spomeniček pa nobenih rož, ničesar, nobena... samo trava se, ne, pokosi na... tistem spomeničku pa ni gor... to je, da znaš, obeležje, ne. Ja. Tak da nas je najprej pelal na maminega pa potem na očetovega, ne, kje so pokopani bli. No, pol smo od tam odšli, pol se nismo več vidli, ker smo mi odpotovali, ne.

Pripovedovalka je razmišljala o ločenih grobovih žene in moža ter si skušala to ločenost razložiti, a neuspešno. Skupno življenje Jožka in Verone Hozjan, moža in žene, bo ostalo skrivnost, tudi za pripovedovalko.

Srečanje sestrične in bratranca je bilo srečanje dveh življenjskih svetov. (Tako kot srečanje med pripovedovalko in Angèle.) Interakcija je bila uspešna, saj je temeljila na skupni pretekli izkušnji. Ob srečanju, vabilu v restavracijo in obisku pokopališča pa je mogoče opaziti, kako sta se referenčna sistema obeh svetov pogajala med seboj. Babica, ki živi na poti Ljubljana–Lendava, je srečala bratranca na njegovem domu, v Waterdownu. Tako kakor sta ob srečanju spojila prostore, sta postopoma našla tudi čas, ki ga je bratranec ob odhodu iz Velike Polane ustavil. Prilagodila pa sta tudi kulturne – jezikovne sestavine obeh resničnosti.

Sestavine identitete in njeni simboli

Naslednji odlomek iz pogovora osvetljuje položaj, ko postane jezik, sestavina etnične identitete *par excellence*, negiben na dveh ravneh: na ravni čustvene otrplosti in na ravni časovne zamrznitve. Obisk pripovedovalke je bratrancu izvabil spomine. Zaradi silovitih čustev je najprej obnemel, nato se je s pripovedovalko začel pogovarjati v polanski prekmurščini.

V.: Bratranec je govoril prekmursko?

O.: Ja. *Čisto tisto polansko prekmurščino*. V začetku ni šlo. Veš. Pol pa sem se jaz nasmejala pa sem pravila: »No, pomali, pomali... Vse se bova pogučala, [v]se si pogučiva. Kak je te bilou pa kak je zaj.« [Pripovedovalka je čustveno vznemirjena.] Te se mu je odprlo, ne. Ker on je, on, ko je nas vidu, zej ko sem ti rekla, da je zanemel, ni vedel niti govoriti, ko smo predstavljeni bli, kdo sem, ne, pa da prideš s tako družino, ne, ko te tam otročka pusti, ne, je, je on... in v tistem, da je on k sebi

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

prišel, je to rabu čas. Ne. Pa pol ona pravi, da naj se zbere, pa pravi, pa pomisli, iz osrčja Evrope so prišli na obisk! Veš kaj je to za njih pomenilo! Ne. Kaj, kaj je to za njo, ne! Za njega tudi, ne, ampak, on se ni znal tolko izraziti, ni bil tolko svoboden kolko je ona bla, ker on je bil čisto...

V.: Njega so čustva prepravila...

O.: [Se smeji.] Ja, čustva so ga prepravila, ne. No, tako da, no, pravim, dokler je on k sebi prišel pa da sva potem začela, ampak *čisto tisto prekmursko besedo*. Kaj je vprašal, je premislu, ne, in pol vprašal. [...]

V.: A je ta polanščina, ki jo je on govoru, bla stara polanščina al je bla to polanščina, ki jo zdej govorimo al je polanščina skoz ista? To...

O.: Tista, tista stara, kak so, samo jaz sem vse razumela.²² Ja. On nobene nove besede ni, ni znal, niti... ki se *včasih zmotiš pa neko slovenščino notri poveš* ali nekaj, ne, to ni, ne razumejo. Ne, ne razumejo. Tudi v pismu jaz, ko pišem, jaz se trudim, da prekmurščino, čim starejšo, da se besede, veš. Ja.

Odnos izseljencev do nove domovine je živ odnos: »utečenost v kanadskem vsakdanu, gmotni položaj in socialni status, novi prijatelji, potomci, osebna zgodovina bivanja v Kanadi, ki se meša s praktičnim načelom integracije« (Strle 2007: 121), odnos do stare domovine pa je mrtev.²³ Enako se zgodi z jezikom, saj sta prostor (tako mentalni kot fizični) in jezik povezana²⁴ – za oba se čas ustavi. Kar je fizično nedostopno (izvorna domovina, jezik), je podvrženo fantaziranju (s čimer postane mentalno dostopno) in idealizaciji prav zato, ker ni stika z resničnim. Priseljenci si v novi domovini ustvarijo svoj jezik – kanadskoslovenski (»Idemo s tvojo karo?« ali »Ne, tista veja, tam!«)²⁵ in svojo skupnost²⁶ – kanadskoslovensko, nov prostor, ki je skladen s časom, namreč s časom novega (pre) bivanja. Enako se zgodi z imenom kot interpelacijsko točko posameznikove družbenosti, kot bistveno sestavino intimne in družbene identitete:

V.: Te spremembe... imen. Tko me zanima jezik, pa v bistvu spremembe, k rečeš,

²² »Domača mi je bla, zato ker je, mama je bla iz Polane, pol sta dedek pa babica prišla k nam, pol tista, tista, ki sem bla pri njih, jaz živela... In tudi zdaj, po osvoboditvi sem jaz šla v Polano, pa dedi je bil s Polane. Tako da meni je polanščina domača. Je malo, na primer, ti povem: rjuha. V Polani pravijo, da je to 'prt', v Hotizi pa 'lilehen'. Si ti to ne moreš? Kolko je to razlike, da sta to dve sosedni vasi, ne, ki mejita ena na drugo, vse njive pa vas... in je, pri eni je 'prt', drugi pa 'lilehen'. Za mizo (potrka po mizi): to je pa 'stounica', 'stolnica', ne, 'stounica'. To je pa na obe vednako.«

²³ »Ker on se nikoli ni vrnu, niti ni mel potrebe, ni... Mogoče tudi to, da se ni mel kam vračati. Čeprav bi ga vsi sprejeli, ampak on več ni mel ne svojega doma, kje so živeli, kje je rojeni bil, ker... To sem ti rekla, da sta dedek pa babica prodala tisto vse enemu, ne, in jih je potem nagnal pa sta potem prišla v Hotizo k moji mami pa očetu živet, ne. On ni mel, on nič, on več nič ni mel.«

²⁴ Če se navežem na Ludwiga Wittgensteina: Meje mojega jezika so meje mojega sveta.

²⁵ Oba stavka in še nekaj drugih sta mi posredovali obiskovalki druge generacije prekmurskih priseljencev v Kanadi, ko sta se vrnili v Ljubljano.

²⁶ Kanadskoslovenska skupnost je ustvarila nov narod. »Ta nima samo specifične kulturne identitete, temveč natančno določene geografske lokacije, narodne institucije, muzeje, arhive, društva in različno profilirane politične organizacije. Ima tudi svojo zgodovino, ki je tako kot zgodovina izhodiščne identitete podvržena različnim ideološkim interpretacijam.« (Milharčič Hladnik 2009: 55).

recimo... za to drugo generacijo, ki je šla po vojni, oni so vsi Džouji, ne. Noben ni Jožek več, ne. Kako je blo s temi, ne... V Franciji in v Kanadi me zanima. Problem jezika pa imen.

O.: Ja. V Franciji toliko, dokler so veze ble,²⁷ se je zmeraj pisalo Verona pa Joško, ne. V Kanadi je pa že bil tale, njegov oče je pa že bil Hozjan Džou.

V.: Je bil.

O.: Ja. Oče njegov. In ravno tak je ta bil. Tam so, ne vem, zakaj so, zakaj so, k viš... ona, Anika, ki so jo klicali Anika Lackovičva, ona je od nečaka, – tam je En. Zakaj so, zakaj so ta imena spreminjali... Pa kot Liza – Lizbet, nej Elizabet ali Liza, Lizbet, ne.

V.: Ti, ko si bla tam, so se med sabo tak klicali?

O.: Ne, med sabo so se čisto po naše, ne. Ja. Anika pa Liza pa Joško pa Joužek, čisto tak kot... tudi doma oni v družini, ki Lackovič ma Džoja pa En, *sta Jouži pa Anika doma, v družini. Ampak uradno so Džo pa En.*

V.: Zapisano v rojstnem listu?

O.: Ja, tako ja. V knjigah, uradno so pa... majo pa tista njihova imena. Ja. Ker... interesantno! Gerič, ta, sta dva brata: Štefan pa Joško. Ta je bil Džou, of je pa Štefan bil, tisti pa ni spremenil imena.

V.: Ne veš pa, zakaj?

O.: Ne, ne vem. Ne.

Ime je bistvena sestavina, v našem primeru, fluktuirajoče identitete: javne in intimne, prekmurske in kanadske. V pripovedi je jasno vidno, da v javni sferi prekmursko ime zamenja jezik:

takšna praksa prilagajanja osebne imena anglosaksonskemu okolju, ki je pri Slovencih v Kanadi precej pogosta, [je] izšla iz razlogov strateškega, praktičnega in simbolnega pomena: pogojevala je hitrejšo vključenost v družbo, ki je bila včasih življenjskega pomena [...], Kanadčanom je omogočala lažje branje in izgovarjavo, hkrati pa sta se vanj skrili identiteti iz izvorne dežele in dežele priselitve. (Strle 2009: 113).

Orientacijska točka identitete je lahko tudi simbolna razsežnost kakega predmeta, v našem primeru šivalnega stroja.

V.: Pol me pa tud zanima... k si bla ti na obisku v Kanadi... A se je vidl kej – al v sobi, al pri govorici, kokrkol, *a se je vidl kej Prekmurja tm notr?* V hiši, v načinu, vedenju, v ambientu, v čemerkol, a si lahko zaslutla, kje kej tebi domačega? V tem smislu...

O.: Veš kaj bi, kaj bi rekla? Ena... *tisti šivalni stroj, kako je ona pelala ta šivalni stroj*, ki sem ga jaz vidla v *tisti hiši, kje je ona šivala v Polani*. [...] Ker ona je mela ločeno svojo sobico, kje sta s tem sinom pa jaz, ki smo bli, pa še stroj tam notri. No, in *ta stroj sem jaz vidla v Kanadi!* Da je ona *s tem strojem šla v Francijo in iz*

²⁷ Korespondenca, bolj formalne narave, med Verono in pripovedovalko.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

Francije ga prinesla, ne. Ker ta stroj... To so ble stare Singerice, Singerof stari stroj na nožni pogon,²⁸ in ta stroj je mel tisto, ki se glava pokrila...

V.: Priklop. Na preklop.

O.: Ja, da je to leseno blo, in je bil poškodovani malo. In to poškodbo se jaz spomnim iz Polane, da je... In zato sem jaz takoj stroj vidla! To je, to je blo prvo, ko smo mi noter prišli, sem jaz tisti stroj zagledala, ne. In sem pol vprašala, kako je to, a je to res, da je to iz Jugoslavije prišlo? On pa pravi: »Ja!«

Skupaj s selitvami prebivalstva (skupin ali posameznikov) se selijo tudi predmeti kot kulturne sestavine (Smyntyna 2009) in vselej že kontekstualizirani tvorijo pomene. Ko skušamo predmet obravnavati semiotično, torej kot nematerialni element, postane »besedilo, ki ga je treba brati« (Geertz v Schippers 2002: 131). Predmet sam nas nagovarja s pomeni, morda tudi (že) s spomini, poleg tega tudi naše ravnanje s stvarmi proizvaja pomene. Nekatere sodobne etnološke raziskave materialne kulture izhajajo iz koncepta življenjske poti predmetov. Tako raziskovanje osvetljuje povezavo posamičnih materialnih elementov s posamičnimi življenjskimi zgodbami in odkriva, da

nekateri predmeti postanejo priljubljeni predmeti, ki služijo koz znamenja ali kaži poti za orientacijo in personalizacijo v prostoru in času. Tudi najbolj navadne stvari [...] lahko dobivajo čustveni naboj in ljudje nanje gledajo [...] kot na opredmetene spomine [...] posameznikove življenjske poti. (Schippers 2002: 133)

Omenjena orientacija in personalizacija v času in prostoru označuje identiteto posameznika ali skupine. In babica je v pripovedi predstavila šivalni stroj ob vprašanju identitete. Šivalni stroj Singer, ki so ga industrijsko, serijsko izdelali v eni od industrijsko razvitih evropskih držav v tridesetih letih 20. stoletja, je opravil dolgo pot skozi prostor.²⁹ Pripovedovalka ga je prepoznala kot identitetni simbol tete Verone. V Veliki Polani si je Verona z njim služila kruh in je bil bistvena sestavina njene poklicne identitete in ekonom-

²⁸ »Revolucija se je zgodila leta 1846. Elias Howe se je dokopal do spoznanja, ki ga je zapisalo v zgodovino kot očeta prvega šivalnega stroja po principu, ki je v uporabi še danes. Stvari se je namreč lotil na drugačen način kot njegovi predhodniki. Ni stremel k posnemanju ročnega šivanja, temveč je prišel na idejo o prepletanju dveh sukancev in dveh žlebov, ki oblikujeta zanke, skozi katere gre čolničnik s spodnjim sukancem. Blago je vpeto navpično in pripeto z bucikami. Howe je svoje odkritje patentiral, ker pa ni imel denarja za reklamiranje, je povabil potencialne kupce na ogled stroja. Prišli so in – odšli. Brez naročil. Razočaran je odšel v Anglijo, se po treh letih vrnil v Ameriko in – doživel pravi šok. Konfekcijske tovarne z njegovim prekopiranim izumom so cvetele, ne da bi mu plačevale patentne pravice. Spustil se je v dolgo in umazano tožbo, med drugim se je v sodnih dvoranah spopadal tudi z Isaacom Merrittom Singerjem, gospodom, ki je sanjsko obogatel z njegovim izumom, njegovo ime pa je še danes sinonim za šivalne stroje. Po vztrajnem dokazovanju je sodišče Singerju leta 1854 vendarle naložilo visoko plačilo odškodnine in pavšala za patentne pravice ter mu dovolilo prevzem licence po Howovem patentu. Kljub nenehnim izboljšavam so bili konec devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja šivalni stroji še vedno težki, nerodni za šivanje, vendar osupljivo dragi.« (Cah-Žerovnik 2009). Veljali so za statusni simbol. V tridesetih letih so se pojavili tudi v Evropi.

²⁹ Tu zanemarjam dejstvo, da je bila njegova prva pot iz industrijsko razvite evropske države, kjer so ga proizvedli, v Veliko Polano.

ske neodvisnosti. V Parizu je bila zaposlena kot šivilja v tovarni, šivalni stroj pa ji je morda popoldne pričaral kako lepo obleko. V Waterdownu je postal gospodinjski stroj, ki jo je določal kot gospodinjo³⁰ v domačem podporno-oskrbniškem sektorju, kakor vlogo ženske v patriarhalnem sistemu opredeljuje Lilijana Burcar (2007). Selitev in ustalitev šivalnega stroja simbolizirata tetino (in posredno bratrančevo) življenje, je predmetna priča njenih migracij. Pripovedovalka ga je prepoznala tudi kot simbol izvira – Prekmurja, zanjo je bil to nostalgičen spomin na njeno otroštvo v Veliki Polani. Morda ga ne bi videla nikoli več, morda se ga tudi spomnila ne bi, če bi ne obiskala bratranca v Kanadi. Čeprav ga ni uporabljal nihče več, ga je imel shranjenega v mamini sobi še dolgo po njeni smrti. Zanj je bil dragocen spomin na mamo in njuno življenje v Veliki Polani.

Paradokсно je industrializacija, ki je »proizvedla« šivalni stroj in »urbanizirala« Veliko Polano, sprožila velike migracije ljudi (in stvari) iz podeželja v mesta in iz Evrope prek Atlantika v ZDA in pozneje mdr. tudi v Kanado. V prenesenem pomenu je imel šivalni stroj razdruževalno (ločil je hči od primarne družine) in povezovalno vlogo (povezal je ženo z možem). Na mikroravni je morda celo vplival na pripovedovalkino izbiro poklica, kajti odhod bratranca in tete v Francijo je bil prelomni dogodek v njenem življenju. Ta prelomni, po svoji naravi travmatični, dogodek, je pripovedovalko morda usmeril v poklic. Mnoga leta po odhodu je svojo bolečino morda zacelila s tem, da je postala šivilja.³¹

V.: A si pomislila, da si ti mogoče postala šivilja zaradi te gospe? Ker ti je bila tako draga in ona je bila šivilja...

O.: Ne vem. Ker mi, mi smo... brat je tudi bil krojač...

V.: Ampak mama pa oče pa nista bila s tega...

O.: Ne, noben... Lahko! Ker to od malega, ne. Sem pa roke spretne mela, če je bilo treba kajkoli zašiti ali zvesti ali nakvačkati ali naštrikati, mogoče da je to bil v tisti rani mladosti, da sem to vidla, in pravim: s tisto ljubeznijo, ka so me dekleta pa ta teta pa ta bratranec, kak so me vsi... mislim, *oboževana sem bila takrat, da je mogoče to ostalo, ne vem.*

Šivalnega stroja, o katerem teče beseda, nisem nikoli videla, otipala ali slišala njegovega drdranja. Ne vem, kje in kdaj so ga izdelali, kakšne so bile njegove mere itn., a vendar si ga s pomočjo migracijske zgodbe lahko dobro predstavljam. Zelo težak in okoren predmet so v Veliki Polani naložili na voz, ga pripeljali do prve železnice in naložili na vlak za Pariz. In nekega dne so ga naložili na čezatlantski parnik, ki je izplul iz enega od francoskih pristanišč proti Kanadi, kjer se je ustalil. Na svoji življenjski poti so se na njem naložili mnogoteri pomeni – ne zgolj za lastnico tega predmeta, temveč tudi za njej

³⁰ Glej opombo št. 18.

³¹ Psihični mehanizem identifikacije je nezavednega obrambnega značaja. Pred bolečino, ki jo subjektu povzroča objekt, se skuša jaz zavarovati z identifikacijo. Na ta način se objektu približa, pravzaprav zavzame njegovo mesto. V pripovedovalkinem primeru se je z identifikacijo razdalja med teto Verono in pripovedovalko izničila; pripovedovalka se je vrnila v čas pred travmatičnim slovesom.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

bližnje osebe. Celó za mojo babico, ki je v otroštvu z njim preživela dve leti. Postal je biografski predmet z izredno pričevalno vrednostjo.

SKLEPNI PREMISLEK

Pripoved babice je bila njena redefinicija preteklega, proces spoznavanja preteklih dogodkov, ki hkrati postavlja dialektično razmerje med njeno sedanostjo in preteklostjo. Vsebina biografije po Pétru Niedermüllerju

temelji na pripovedovalčevi rekonstrukciji realnosti, na njegovem spominu na potek življenja, iz katerega po lastni presoji izbira dogodke in dejanja in jih med seboj povezuje po principu lastne logike.« Je produkt pripovedovalčevega »današnjega izkustvenega znanja, ki se v pripovedi reflektira skozi preteklost.« (v Čebulj Sajko 1999: 130–131).

Proces pa je tudi nasproten: pripovedovanje zgodbe preteklega reflektira sedanost, aktualne izkušnje pripovedovalca in morda tudi revidira njegov relevantni sistem. Podobno razmišljata Ferenc Erős in András Kovács (v Čebulj Sajko 1999: 132), da se v pripovedi »o sebi« preteklost izraža s sedanostjo.

Babičina misel je bila v pogovorni situaciji uprta v preteklo realnost (spomine), sedanjo realnost (poslušalko) in intrapsihično realnost. Potek življenja je »selekcijiranje pretekle realnosti« (Čebulj Sajko 1999: 153) ali »individualno jemanje iz posesti realnosti« (Niedermüller 1988: 456). Ne gre zgolj za spomin in pozabo, temveč za namerno selekcijiranje zaradi sodb notranjega (nadjaz) in zunanjega poslušalstva. »Pripoved posameznika je mešanica dejstev in fikcij, idealov in realnosti, ki so pod vplivom običajnih družbenih določil in sankcij, izhajajočih iz tradicije.« (Čebulj Sajko 1999: 134). Z drugimi besedami: tok zavesti je pod vplivom nadjaza. Pripovedovalec pri ustvarjanju pripovedi hkrati prenaša in analizira svojo skupnost (družbo) in njen referenčni sistem. Pripovedi so zato

življenja v kontekstu. [...] Umeščena so v socialne, ekonomske, zgodovinske, religiozne in izobraževalne okoliščine; povržena vplivom družine, skupnosti in družbenih institucij; odvisna od kulturnih pokrajin, osebnih prepričanj, intimnih dejanj, samostojnih odločitev in njihovih posledic. (Milharčič Hladnik 2007: 34).³²

Zato je »avto/biografski jaz vedno že družbeno locirani, kontekstualni, situacijski jaz.« (Renner 1996: 760) Tudi babičina pripoved je prešla

skozi več filtrov, pogojena je z različnimi stopnjami socialne zaželenosti in usklajenosti z njenimi lastnimi vrednotami, zavedanji o družbeni primernosti in željo

³² Avtorica povzema Gary Knowlesa.

po čim manj sporni predstavitvi lastnih življenjskih izkušenj in spoznanj. (Strle 2009: 95)

Pripovedovanje zgodbe je torej tudi način, kako se pripovedovalec predstavi.

S pripovedjo o družini Hozjan se je Tilka Žalik intimno predstavila.

Vsak pogovor poteka po nekakšni krivulji zbranosti. Začetek je navadno nesproščen, sledi višek zbranosti, navadno ob najbolj napetih življenjskih odlomkih, [...] in se prevesi v zaključno utrujenost informatorja. (Križnar 1997: 39).

Tudi babica je začela svojo pripoved z dobro pripravljeno artikulacijo, torej nesproščeno, vrhunec pripovedi označuje spominjanje na srečanje z bratrancem v Kanadi, potem se tok pripovedovanja umiri in konča: »No, toliko bi jaz imela, o tem mojem sorodstvu, povedati.«

Analiza strukture pogovora in tem, ki se nizajo v njeni zgodbi, razkrije dva temeljna sklopa. Prvi se osredotoča na iskanje razlogov za odhod strica v Kanado in zgosti ob bremenitvi avtoritarno-patriarhalne pozicije stričevega tasta v družini. Čustveni vrhunec doseže pri spominih na pripovedovalkino dvoletno bivanje pri teti in bratrancu. V drugem sklopu pripovedovalka zelo hitro poveže družino v Kanadi in poudari njeno nesebično pomoč povojnim prekmurskim priseljencem.³³ Nato se pripoved zgosti, na faktografski in posebej na čustveni ravni, pri srečanju pripovedovalke z bratrancem v Kanadi. Biografija o bratrancu se razkrije kot avtobiografija: prvi sklop je povezan s travmatično izkušnjo slovesa v zgodnjem otroštvu in drugi s srečnim snidenjem. Točka stika obeh delov je šivalni stroj v Kanadi. Na simbolni ravni poveže babičino otroško realnost in tedanjo realnost srečanja obeh protagonistov, v kateri se morata, da bi se sporazumeli, obe življenjski obzorji pogajati. Pripoved Tilke Žalik nam nazorno pokaže, kako so, kakor ugotavlja Mirjam Milharčič Hladnik (2009), v migracijski proces vključeni tisti, ki odidejo, in tisti, ki ostanejo.

LITERATURA

- Adam, Frane (1987). Alfred Schütz. Fenomenologija (vsakdanjega) življenjskega sveta kot izhod iz krize (pozitivističnega) družboslovja. Predgovor k prevodom A. Schütza. *Nova revija*, 65/66 (6): 1586–1597.
- Baš, Franjo (1935). Narodopisni položaj Slovenske krajine. *Slovenska krajina: zbornik ob petnajstletnici osvobojenja* (ur. Vilko Novak). Beltinci: Konzorcij: 108–115.
- Burcar, Lilijana (2007). *Novi val nedolžnosti v otroški literaturi. Kaj sporočata Harry Potter in Lyra Srebrousta?* Ljubljana: Sophia.
- Cah-Žerovnik, Vlasta (2009). *Šivalni stroj. Izum, ki ga spremlja prekletstvo*,

³³ Ta del v prispevku ni obravnavan.

Ko je on zagledal mene pa moja družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

http://209.85.129.132/search?q=cache:ExTCSn6GzGcJ:www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042249839+%C5%A1livalni+stroj+singer+zgodovina&cd=4&hl=sl&ct=clnk&gl=si.

- Cukut, Sanja (2009). *Hotela sem samo videti svet okoli sebe. Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič-Hladnik in Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: 193–215.
- Čebulj – Sajko, Breda (1995). Vzroki za izselitev – spomini izseljencev na čas njihovega odhoda v tujino. *Dve domovini*, 6: 53–63.
- Čebulj – Sajko, Breda (1999). *Etnologija in izseljenstvo. Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Drnovšek, Marjan (1999). Velika gospodarska kriza in slovenski izseljenci. *Gospodarske krize in Slovenci* (ur. Neven Borak in Žarko Lazarević). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza ekonomistov Slovenije: 113–126.
- Hribar, Daša (2003). O razstavi Med in sol tujine. *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru*, 2 zv. (ur. Marina Lukšič Hacin). Ljubljana: Založba ZRC: 527–537.
- Huzjan, Vanja (2000). Kvalitativna analiza intervjuja v etnoloških raziskavah. *Traditiones*, 29 (1): 209–226.
- Ilešič, Svetozar (1935). Geografski pregled Slovenske krajine. *Slovenska krajina: zbornik ob petnajstletnici osvobodjenja* (ur. Vilko Novak). Beltinci: Konzorcij: 5–15.
- Križnar, Naško (1997). »Talking heads« Govoreče glave. Snemanje in vrednotenje vizualnih zapisov življenjskih pričevanj. *Vrednotenje življenjskih pričevanj. Evaluation of biographies. Die Bewertung von Lebenszeugnissen* (ur. Marija Makarovič in Mojca Ramšak). Pisa: ECIG (Studi slavi / Dipartimento di linguistica, Università degli studi di Pisa): 32–51.
- Kuhar, Alojzij (1939). Naše izseljensko vprašanje. *Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije* (ur. Jože Lavrič, Josip Mal in France Stele). Ljubljana: Jubilej: 524–536.
- Kuzmič, Mihael (1995). Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno v luči sodelavcev Mladega Prekmurca. *Dve domovini*, 6: 29–42.
- Lukšič Hacin, Marina (2003). Trajne migracije v Evropske države. *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru*, 2 zv. (ur. Marina Lukšič-Hacin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: 227–243.
- Mal, Josip (1928–1939). *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Družba sv. Mohorja: 1063–1064.
- Malačič, Janez in Jože Sambt (2003). Zunanje migracije v Prekmurju v drugi polovici 20. stoletja. *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru*, 2 zv. (ur. Marina Lukšič-Hacin). Ljubljana: Založba ZRC: 502–526.
- Maučec, Matija (1933). Prenaseljenost in sezonsko izseljevanje v Prekmurju. *Geografski vestnik*, 9: 107.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Hanna Antonina Slak Wojcik (2005). *Američanke: zgodbe slovenskih izseljenk*. Ljubljana: Televizija Slovenija, Uredništvo kulturno-dokumentarnih oddaj.

- Milharčič Hladnik, Mirjam (2007). Avto/biografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj. *Dve domovini*, 26: 31–46.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Jernej Mlekuž (ur.) (2009). *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Niedermüller, Péter (1988). From the Stories of Life to the Life History: Historic Context, Social Processes and the Biographical Method. *Life History as Cultural Construction/Performance* (ur. Tamás Hofer in Péter Niedermüller). Budapest: Ethnographic Institute of the Hungarian Academy of Sciences: 451–473.
- Ramšak, Mojca (1993). Na lovu za spominom. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 33 (3–4): 63–69.
- Ramšak, Mojca (1997). Ne zapišite mojega imena, prosim! Razlogi za anonimnost v knjižni zbirki Tako smo živeli, življenjepisi koroških Slovencev. *Vrednotenje življenjskih pričevanj. Evaluation of biographies. Die Bewertung von Lebenszeugnissen* (ur. Marija Makarovič in Mojca Ramšak). Pisa: ECIG (Studi slavi / Dipartimento di linguistica, Università degli studi di Pisa): 131–149.
- Ravnik, Mojca (1981). Način življenja in izseljevanja prebivalcev Grosupljega in okolice do prve svetovne vojne. *Louis Adamič: simpozij* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Renner, Tanja (1996). Avto/biografije v sociologiji in v ženskih študijah. *Teorija in praksa*, 33 (5): 759–763.
- Schippers, Thomas (2002). Od predmetov do simbolov. Spreminjajoče se perspektive pri proučevanju materialne kulture v Evropi. *Etnolog*, 12: 125–136.
- Slavec, Ingrid (1982). *Slovenci v Mannheimu*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Edvarda Kardelja.
- Smyntyna, Olena V. (2009). Migrations. *Encyclopedia of Time, Science, Philosophy, Theology, & Culture*. SAGE Publications, http://www.sage-ereference.com/time/Article_n371.html.
- Stanonik, Marija (2002). Življenjska zgodba – resničnost ali utvara? *Traditiones*, 31 (1): 191–210.
- Strle, Urška (2007). Odnos slovenskih izseljencev v Kanadi do matične domovine po drugi svetovni vojni. *Dve domovini*, 26: 117–141.
- Strle, Urška (2009). Bila je preprosto sreča, da sem prišla v Kanado. *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič-Hladnik in Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC: 89–117.
- Valenčič, Vlado (1990). Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. *Dve domovini*, 1: 43–82.
- Velčić, Mirna (1991). *Otisak priče: intertekstualno proučevanje avtobiografije*. Zagreb: August Cesarec.
- Vilfan, Sergij (1961). *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Webster, Steven (1983). Ethnography as Storytelling. *Dialectical Anthropology*, 8 (3): 185–205.

Ko je on zagledal mene pa mojo družino, sploh ni znal govoriti, ne prekmurski pa ne angleški...

Weiss, Robert S. (1995). *Learning from Strangers. The Art and Method of Qualitative Interview Studies*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: The Free Press.

SUMMARY

“WHEN HE SAW ME AND MY FAMILY, HE DIDN’T EVEN KNOW HOW TO SPEAK, NEITHER PREKMURJE SLOVENIAN NOR ENGLISH, HE JUST STOOD THERE AND WATCHED.” ON THE HISTORY OF SLOVENIAN EMIGRATION

Vanja Huzjan

This article discusses the narrative of a woman that experienced the loss of those close to her as a child because of migration, thereby shedding light on the part of the migration process referred to as the consequences and impact of emigration on the lives of the individuals that remain (in the home environment). In the life of an individual, migration is such an important event that an individual’s biography can even be constructed around it. This narrative is biographical in that the narrator recalls her cousin, but from the perspective of the narrator and the narrative it is equally autobiographical. Because the (auto)biographical self is always socially located, in creating a narrative a narrator simultaneously also transfers and analyzes his or her community (or society) and its reference system.

Three groups of narratives that were important to the narrator are thematized, thus more clearly expressing her consideration of the motives for migration, the encounter between two lifeworlds, and objects as symbols of identity. The first group, “The authoritarianism of the old patriarch,” shows that the causes of emigration are very heterogeneous and complex, and the motives very personal. The narrative indicates that the strong patriarchal nature of the home environment played an important role in the decision to emigrate. The second group, “A meeting between two cousins: an encounter between two realities,” shows the process of negotiating between two lifeworld models in an interactive situation. The negotiation is successful because it is based on the shared childhood experience of both protagonists. The third group, “Components of identity and its symbols,” reveals how a common language and shared space create a community and define its identity. It also shows how an object that travels through space and time can create various meanings and identities.